

Cmentarz wojenny Nr 72 ROPA

Dokumentacja historyczno-odtworzeniowa

Autor opracowania: Izabela Chlost

Współpraca: Jerzy J.P. Drogomir

Zakres dokumentacji:

Odtworzenie pola grzebalnego wraz układem nagrobków (krzyże, tablice nagrobne) według stanu z ok. 1918 roku. Dodatkowo uwagi dotyczące odtworzenia drewnianego krzyża pomnikowego.

Literatura i źródła:

1. R. Broch, H. Hauptmann. *Zachodniogaliczyjskie Groby Bohaterów*, przekład filolog. H. Sznytka, wstęp i opracowanie J. Drogomir, Tarnów 1995.
2. J. Drogomir, *Polegli w Galicji Zachodniej 1914-15*, tom I, Tarnów 1999.
3. O. Duda, *Cmentarze I Wojny Światowej w Galicji Zachodniej*, Wyd.: Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Narodowa Instytucja Kultury, Warszawa 1995.
4. R. Frodyma, *Galicyjskie cmentarze wojenne. Przewodnik: Tom I. Beskid Niski i Pogórze*, Wyd.: Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Towarzystwo Karpackie, Warszawa-Pruszków 1995.
5. Zespół akt WUOnGW w: Archiwum Narodowym w Krakowie, sygn.: **GW 41, GW 61, GW 64, GW 86 i inne.**
6. Teki *Cmentarz wojenny Nr 72 ROPA* i in. w: prywatnym archiwum dokumentów i fotografii Jerzego Drogomira.
7. Prywatne zbiory fotografii: J. Drogomir, K. Garduła, J. Majewski oraz fotografie R. Zaklukiewicza ze zbiorów D. Kiełtyki.
8. Dane z inwentaryzacji szczegółowych i sprawdzających z lat 1984 - 2023 r.

Data opracowania: listopad 2023 roku

Spis treści:

- I. Wprowadzenie.
- II. Odtworzenie i renowacja wnętrza cmentarza.
- III. Odtworzenie drewnianego krzyża pomnikowego.
- IV. Inne uwagi.
- V. Załączniki.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Krakowie
Delegatura w Nowym Sączu
ul. Wiśniowieckiego 127
33-300 Nowy Sącz
tel. 18 442-84-84, 442-82-52

Załącznik do pozwolenia Nr 250/2024
DNS I. 5142.139.10.24 mmi

Z UPOWAŻNIENIA
Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora
Zabytków w Krakowie
p. o. Kierownika Delegatury
Patrycja Czyżycka
mgr inż. arch. Patrycja Czyżycka

072001

I. Wprowadzenie

Cmentarz Nr 72 Ropa, zaprojektowany przez Hansa Mayra położony jest w obrębie miejscowego cmentarza w Ropie. Powstał z cmentarza pierwotnego oznaczonego numerem 77 w okręgu cmentarnym III. W archiwaliach zachował się oryginalny plan z kompletem grobów, najprawdopodobniej na wczesnym cmentarzu, przed pracami budowlanymi, gdy cmentarz otaczał żywopłot (załącznik 1). Cmentarz otrzymał wyjątkowo wyróżniający się wystrój architektoniczny, charakterystyczny dla cmentarzy położonych w granicach miejscowych nekropolii. Został założony na rzucie wydłużonego prostokąta, otoczony w całości betonowym cokółem z betonowymi słupkami połączonymi parami metalowych rur, biegnących na dwóch wysokościach. Wejście wykonano w osi poprzecznej zaznaczając je metalową furtą ujętą w półtuki z rur. Na osi furty, w połowie szerokości placu grzebalnego ustawiono wielki, drewniany krzyż pomnikowy, zwieńczony blaszanym dachem, znany z wielu innych cmentarzy projektu H. Mayra (fot. 1 i 2). Groby poległych biegną w 2 rzędach, prostopadle do przedniego i tylnego ogrodzenia. Na cmentarzu pochowano w 22 ziemnych mogiłach (16 pojedynczych, 4 rzędowych i 2 masowych) łącznie 37 żołnierzy z dwóch armii: austro-węgierskiej (31) i rosyjskiej (6). Wśród poległych, znane są personalia 27 żołnierzy, pozostali to polegli bezimienni. Najwcześniejsze daty pochówku obejmują drugą dekadę grudnia 1914 roku, a najpóźniejsze – koniec marca 1915.

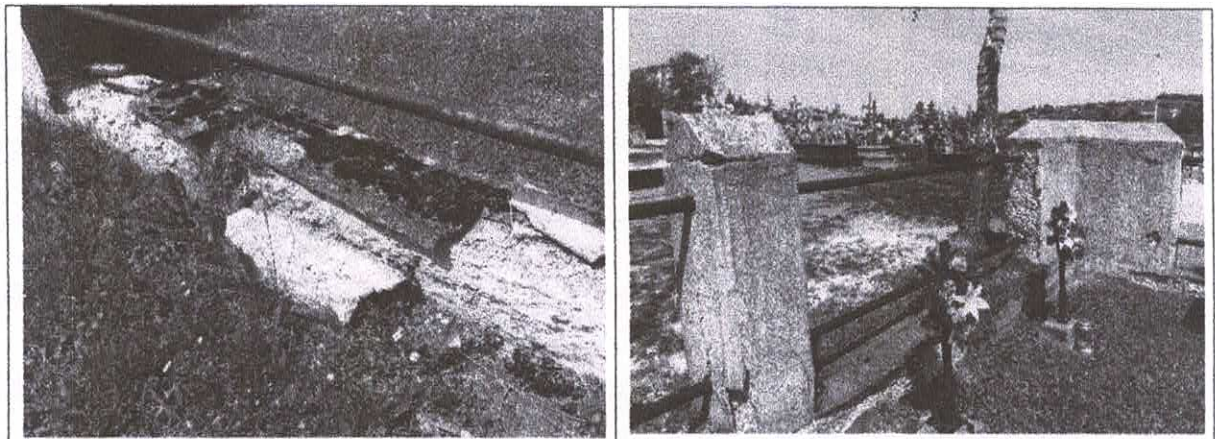
Fot. 1. i 2. Widok ogólny cmentarza Nr 72 Ropa od strony wschodniej (z pierwotnym wejściem i drewnianym krzyżem pomnikowym) i północnej (z boku) w 1984 r.
(Autor zdj.: J. Drogomir, Nr katalogowe: 1021130784; 1071130784, 1984 r.)

Na grobach z armii austro-węgierskiej ustawiono nagrobki z krzyżami typu H, a na grobach poległych z armii rosyjskiej, nagrobki z krzyżami typu Ψ . Wszystkie groby zostały zaopatrzone w okrągłe blaszane tabliczki emaliowane.

Cmentarz zachował się w relatywnie dobrym stanie do lat 90. XX wieku. 16 lutego 1990 roku został wpisany do rejestru zabytków.

Aktualnie stan zachowania elementów betonowych jest zły i wymaga pilnej ingerencji, najlepiej zgodnie z projektem konserwatorskim (fot. 2 i 3). W związku z wykonywaniem cywilnych pochówków w miejscu historycznego wejścia na cmentarz i na ścieżce doń prowadzącej, obecnie wejście przeniesiono na wąską część ogrodzenia po stronie północnej cmentarza. Replika wykonanego krzyża pomnikowego wymaga jego wymiany ze względu na użycie niewłaściwych materiałów. W trakcie jednego z bieżących remontów cmentarza, wykonano nowe tablice nagrobne, posługując się najprawdopodobniej wzorami napisów na tablicach oryginalnych, przy czym popełniono błędy w odczytach oraz zamieniono kilka tablic z pobliskiego cmentarza Nr 71 Łosie i odwrotnie.

Zabytkowy charakter cmentarza wymaga odtworzenia poszczególnych jego części składowych wraz z ich rozmieszczeniem według stanu z okresu budowy cmentarza. Zachowane archiwalia i stan zachowania umożliwiają pełną rekonstrukcję cmentarza i jego detali architektonicznych.

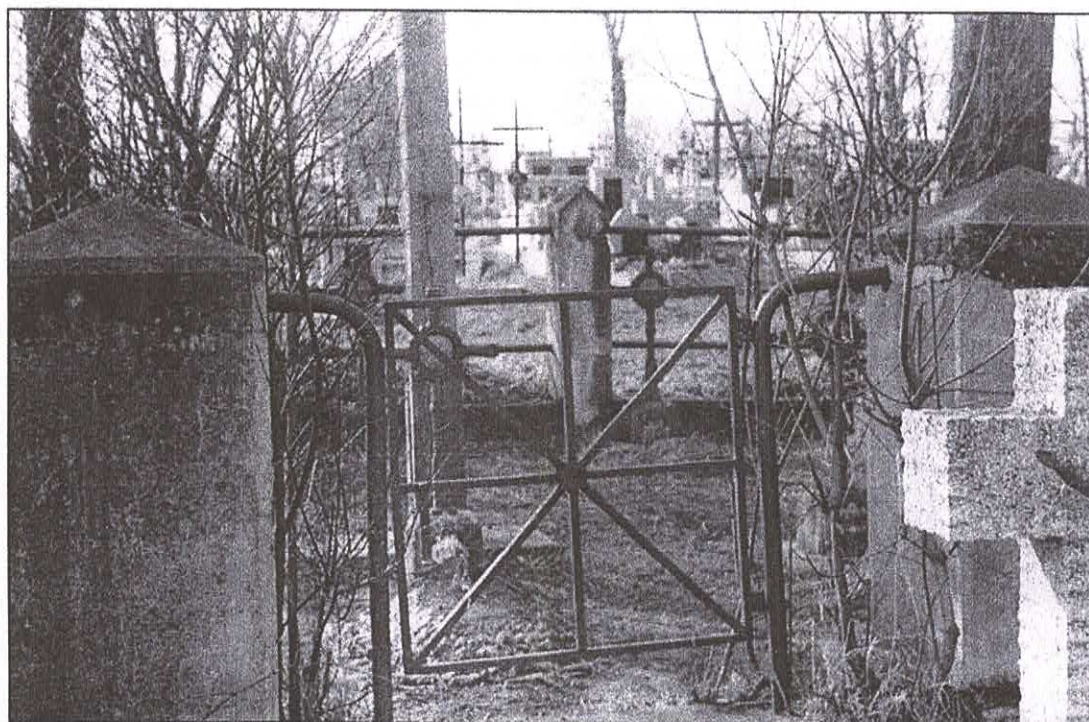

Fot. 3. i 4. Aktualny stan podmurówki i słupów ogrodzenia na cmentarzu Nr 72 Ropa
(Autor zdj.: K. Garduła, Nr katalogowe: IMG_5098, IMG_5101, 2023 r.)

II. Odtworzenie i renowacja wnętrza cmentarza

Uwaga ogólna. Prace na cmentarzu należy rozpocząć od renowacji ogrodzenia wraz z wykonaniem wejścia z właściwej strony, zgodnie z niniejszą dokumentacją i projektem konserwatorskim. Podczas prac rekonstrukcyjnych należy zachować techniczne formy odwodnienia płyty grobowej, zastosowane podczas budowy cmentarza.

Obecny stan zachowania podmurówki i słupów ogrodzenia bezwzględnie wymaga opracowania zakresu prac konserwatorskich przywracających pierwotny stan. Gwałtowne pogorszenie się stanu części betonowej, po dziesięcioleciach dobrego zachowania, nie można tłumaczyć kontaktem z metalem, a jedynie zastosowaniem niewłaściwych metod konserwacji betonu lub jego napraw, polegających na zamykaniu powłokami nakrapianymi lub wymalowaniami farbami nieprzepuszczalnymi, względnie szpachlówką wilgoci swobodnie oddawanej do atmosfery. Należy bezwzględnie przestrzegać zasady nie stosowania zabiegów estetyzujących doraźnie efekty prac, za pomocą wyżej wymienionych czynności. W trakcie robót przy przywracaniu pierwotnego wejścia na cmentarz należy przenieść słupy flankujące furkę, poddać je właściwej renowacji oraz właściwie i trwale umocować. Należy także uzupełnić brakujące żelazne elementy ogrodzenia, w tym rury i zamknięcie furty, wzorując się na fotografii (fot. 5).

Fot. 5. Słupy flankujące furkę i kuta, żelazna furka wejściowa z zamknięciem
– koniec lat 80.XX w.

(Autor zdj.: R. Zaklukiewicz - ze zbiorów D. Kiełtyki; Nr katalogowy: arch48_53_cm72)

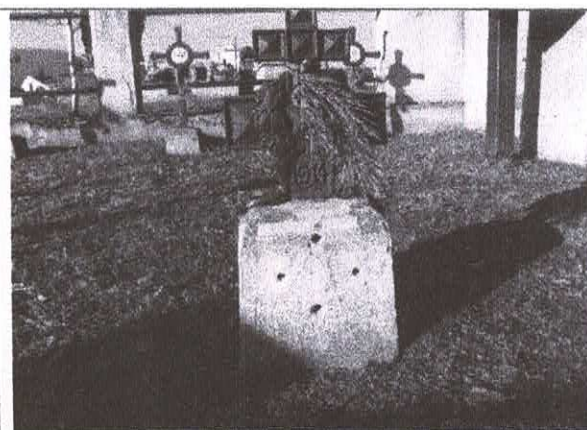
Właściwy układ mogił na cmentarzu wraz z wymiarami przedstawiono na planie odtworzeniowym (załącznik 2). Przed odtworzeniem mogił należy wyprofilować płytę cmentarza tak, by tworzyła możliwie poziomą lub o niewielkim spadku płaszczyznę ze zdefiniowanym kierunkiem odpływu wód opadowych oraz wykonać otwory odwadniające w podmurówce (lub udroźnić istniejące). Groby i bloki grobów zgodnie z projektem należy otoczyć krawężnikami betonowymi lekkiego typu, tzw. zieleńcowymi. Na planie zaznaczono miejsce ustawienia nagrobków i ich typy. Nagrobki ustawione są na osi podłużnej mogił i mogił zblokowanych, w górnej części tuż przy krawężniku wyznaczającym kontur grobu. Przednia strona cokołu nagrobka

względnie jego fundamentu winna się zatem stykać z tylną płaszczyzną górnej części obramienia. Na planie podane są numery grobów, nagrobków oraz typy krzyży. Przed krzyżem pomnikowym wydzielono krawężnikiem indywidualny grób nr 17 (nagrobek 18), w celu umożliwienia swobodnego dojścia do krzyża pomnikowego.

Aktualnie na cmentarzu znajduje się 21 nagrobków z krzyżami typu H (fot. 6) oraz 1 nagrobek z krzyżami typu Ψ (fot. 7). Docelowo na cmentarzu powinny być 22 nagrobki z krzyżami typu H i 2 nagrobki z krzyżami typu Ψ . Oznacza to, że wszystkie nagrobki z krzyżami typu H należy poddać oględzinom i renowacji, a następnie ponownie wykorzystać i ustawić we wskazanych na planie miejscach. Ponadto konieczne jest wykonanie repliki 1 nagrobka z krzyżem typu H i 1 nagrobka z krzyżem typu Ψ . Wynika to z faktu, iż aktualna liczba nagrobków uniemożliwia ujęcie na tablicach wszystkich pochowanych w grobach masowych nr 3 i 22.

Fot. 6. Nagrobki z krzyżami typu H
(Autor zdj.: K. Garduła, Nr katalogowy:
P1030414, 2009 r.)

Fot. 7. Nagrobek z krzyżem typu Ψ i otworami
do mocowania okrągłej tablicy emaliowanej
(Autor zdj.: K. Garduła, Nr katalogowy:
DSCN9764, 2013 r.)

Uwaga. Ze względu na kruchość żeliwa, absolutnie nie wskazane jest manipulowanie nagrobkami za pomocą wywierania jakichkolwiek nacisków na osadzone na nich krzyże. Również transport i składowanie nagrobków winny odbywać się tak, by krzyże nie były uderzane, obciążane, nie służyły za uchwyty, przy przenoszeniu nagrobków itp.

Dwa brakujące nagrobki należy wykonać w formie replik wzorując się na nagrobkach zastosowanych na cmentarzu. Brakujące nagrobki należy odtworzyć idealnie na wzór oryginalnych, zachowując wymiary i sposób wykonania. Cokoły nagrobków wykonywano w formie tzw. sztucznego kamienia, wykańczając powierzchnię ręcznie cienką warstwą szlachetnej wyprawy imitującej naturalny piaskowiec. Czynność ta była dokonywana w ostatniej fazie schnięcia odlewów cokołów nagrobków. Krzyże typu Ψ w wersji do mocowania na górnej powierzchni

nagrobka, posiadają nadlewkę, która wymaga przygotowania odpowiedniego otworu w cokole. Otwory należy wykonać w trakcie produkcji cokołu, dostosowując do wymiarów nadlewek wzorowanych na krzyżach zachowanych na cmentarzach. Podobnie, w trakcie odlewania cokołu pod krzyż **H**, należy przygotować otwór do osadzania tego krzyża. Konieczne jest dostosowanie wymiarów i umiejscowienia ślepego otworu do elementu mocującego krzyż łącznie z krzyżem. Po zamocowaniu krzyża w cokole, główne, dolne ramię krzyża powinno się znajdować w centrum górnej płaszczyzny cokołu – jest to istotne, gdyż krzyż na styku z cokolem posiada specjalną ozdobną nadlewkę wysuniętą ku przodowi. Nadlewka ta przykrywa miejsce mocowania krzyża. Za wzór należy przyjąć umiejscowienie krzyży w zachowanych nagrobkach.

Nagrobki danego typu powinny pokrywać się w rzędzie łącznie z zamontowanymi na nich krzyżami, a szczyty krzyży danego rodzaju sięgać jednej płaszczyzny. Krzyże powinny być pokryte wieloskładnikową czarną farbą typu *HAMMERITE*, długotrwale zabezpieczającą przed działaniem czynników atmosferycznych (względnie zgodnie ze wskazówkami dokumentacji konserwatorskiej).

Tablice montowane na krzyżach typu **H** wymagają wykonania w specjalnie przeznaczonej ramce na te tablice, otworów do mocowania. W razie istnienia takich otworów w krzyżach, należy sprawdzić powtarzalność rozstawów i zamówić wykonanie przez emaliernię otworów w tablicach możliwie dokładnie pasujących do znajdujących się w krzyżach, gdyż korekty otworów zarówno w żeliwie, a zwłaszcza w emaliowanych tablicach, nie powinny być dokonywane. W razie braku otworów w krzyżach należy je wykonać używając specjalnego statywu przenośnego wiertarki, aby wykluczyć bezpośredni nacisk narzędzia skrawającego na krzyż nie podparty od tyłu. Zaleca się sprawdzić płaskość podłoża gniazda na tablice emaliowane, a tablice mocować za pomocą nitów rurkowych, aluminiowych lub miedzianych używając ręcznego narzędzia śrubowego do formowania kryzy nitu. Pod nit zaleca się podłożyć od strony zewnętrznej podkładkę teflonową i drugą, grubszą podkładkę - między tablicę, a otwór w gnieździe krzyża.

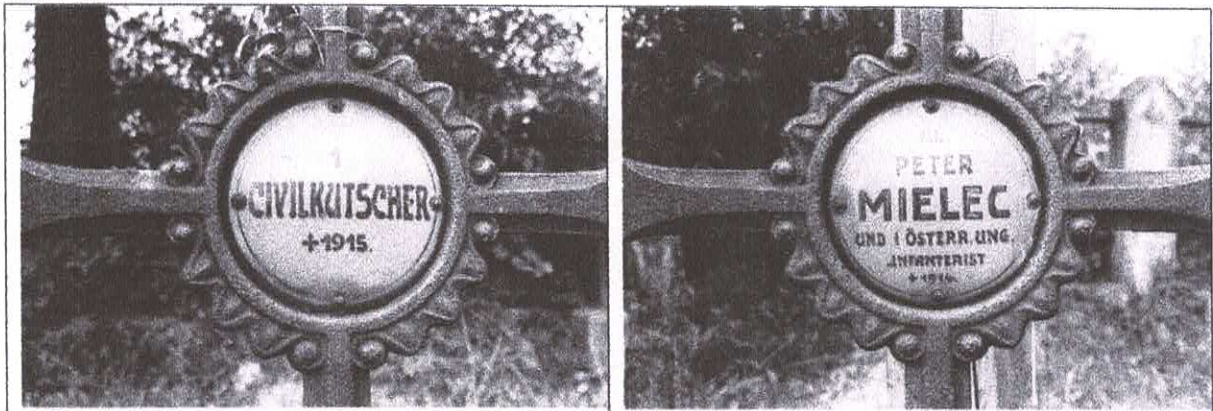
W przypadku montażu tablic na nagrobkach typu **Ψ** należy zwrócić uwagę, by miejsce mocowania tablic emaliowanych były idealnie płaskie, gdyż wszelkie nierówności prowadzą do odpryskiwania emalii i szybkiej korozji tablic. Należy przestrzegać sposobu mocowania tablic w osiach cokołów na tej samej wysokości.

Mocowanie tablic do cokołów odbywa się poprzez uprzednie umieszczenie w cokołach kołków rozprężnych. Ich rozmieszczenie powinno idealnie odpowiadać rozmieszczeniu otworów w tablicach. Do trasowania otworów w nagrobkach nie wolno używać tablic, gdyż grozi to odpryskami emalii. Tablice należy mocować do kołków za pomocą wkrętów aluminiowych lub mosiężnych (nierdzewnych), podkładając pod łby wkrętów podkładki teflonowe. Wkręty powinny być dokręcone z wyczuciem. Zaleca się używać specjalnych kołków rozprężnych z zaślepkami, stosowanych w meblarstwie do mocowania tafli szklanych i luster.

Montaż nowych tablic stanowi jedną z prac końcowych przy renowacji cmentarza. Po dostarczeniu tablic należy sprawdzić zgodność treści z wzorami. Wykonujący prace powinni bezwzględnie dysponować planem cmentarza (załącznik 2) i wzorami tablic nagrobnych (załącznik 3).

Wzory blaszanych emaliowanych tablic nagrobnych, uwzględniają treści poszczególnych tablic, proporcje wielkości liter i układ tekstu oraz kształt tablic. Przy redakcji tablic wzorowano się na zdjęciach tablic oryginalnych (fot. 8 i 9). W *Uwagach* podano najważniejsze informacje dot. wykonania tablic i ich wymiarów. Wytwórnia tablic (emaliernia) wykonuje w tablicach otwory do mocowania. Zwykle w tablicach okrągłych wykonywano 4 otwory (po 2 w osi pionowej i 2 w osi poziomej).

Załączone do dokumentacji wzory tablic, zostały uaktualnione i skorygowane, wobec czego nie należy nanosić żadnych poprawek wynikających z porównania z tablicami znajdującymi się na cmentarzu. W razie wątpliwości, należy je wyjaśnić z autorką opracowania. Stare tablice należy oczyścić, opisać i zachować w miejscu uzgodnionym w z konserwatorem zabytków. W świetle prawa, stanowią one dokumenty historyczne.

Fot. 8. i 9. Przykładowe, oryginalne tablice nagrobne na krzyżach typu H, pochodzące z grobów, odpowiednio nr 16 i 17

(Autor zdj.: J. Drogomir, Nr katalogowe: 1041130784; 1031130784, 1984 r.)

III. Odtworzenie drewnianego krzyża pomnikowego

Drewniany, łaciński krzyż pomnikowy projektu H. Mayra przedstawiono na rysunku (załącznik 4) wraz z oryginalnym posadowieniem w gruncie, które okazało się nietrwałe. Wobec tego, dla krzyży wolnostojących, zaprojektowano i stosuje się obecnie inne rozwiązanie posadowienia krzyża w gruncie. Głównym elementem mocującym jest zbrojona betonowa stopa z umieszczoną w niej belką ceową, której górna część wystaje ponad poziom gruntu i do niej mocuje się belkę pionową krzyża. W nowej wersji mocowania zachowano belki osłonowe, które aktualnie pełnią rolę maskującą belkę ceową i połączenia śrubowe. Mocowanie to, pokazano na rysunku archiwalnym, u dołu po lewej stronie krzyża.

Krzyże, szczególnie pomnikowe, były wykonywane przeważnie z drewna dębowego lub modrzewiowego. Najtrwalsze okazały się krzyże modrzewiowe. Zaleca się wykonanie krzyża z drewna modrzewiowego w odpowiednim gatunku, najlepiej profesjonalnie impregnowanego, aby uniknąć pęknięcia i skręcania się belki głównej (jak to ma miejsce w aktualnie stojącym na cmentarzu krzyżu). Konstrukcję krzyża pomnikowego wyjaśnia rysunek archiwalny (załącznik 4). Projekt przewiduje użycie belek głównych o przekroju 20x20 cm. Zaleca się jednak zastosować belki główne o przekroju 22x22 cm, tak jak w innych projektach tego typu krzyży.

Ramiona należy połączyć w klasyczny sposób (na nakładkę wzajemną) i skrócić śrubą M 20, ocynkowaną, odpowiedniej długości. Stężenia ramion połączone są z belkami krzyża jak pokazano na rysunku, na czopy środkowe, prostokątne. Przylegające części powinny być ściśle wzajemnie dopasowane, by do szczelin nie dostawała się woda. Stężenia (*Versteifung*), pełnią rolę konstrukcyjną, usztywniając cały układ. Klasyczne mocowania za pomocą gwoździ nie są wystarczające. Z tego powodu stężenia dodatkowo należy połączyć wzajemnie przechodzącymi przez belki krzyża śrubami dwustronnymi M8. Aby połączenia nie były zbyt widoczne, wskazane jest użycie nakrętek *Erriksona*.

Konstrukcja dachu wykonana jest z desek grubości 2,5 cm w formie ćwierćluków. Każda część łuku składa się z 5 desek (dwa zewnętrznych i trzech wewnętrznych), tworzących dwie warstwy skrócone śrubami. Należy użyć śrub ocynkowanych M 8, z łbem grzybkowym podsadzonym (tzw. śruby zamkowe). Końcówki każdego ćwierćluku łączą się z belkami krzyża na nakładki proste. Kształt desek tworzących łuki i inne szczegóły wykonania wyjaśnia rysunek.

Konstrukcja elementów ozdobnych pokrycia dachu, nie jest uwzględniona na rysunku. Krzyże wykonywano w różnych warsztatach, różnie rozwiązując problemy konstrukcyjne. Zachowane przykłady dowodzą, że priorytetem był efekt końcowy, sprawiający wrażenie, iż krzyże nie różnią się między sobą.

Początkowo, ozdobny zwornik na szczycie dachu i wywinięte przy dolnych krawędziach woluty, kryjące poprzeczne rynienki lub wywinięte na zewnątrz okapy, miały przylutowane cyną detale wypukłe (wytlaczane lub formowane młotkiem), widoczne na rysunku. W zachowanych wersjach, wytłoczenia zastąpiono zwiniętymi spiralnie odcinkami drutu o średnicy 5+6 mm, przylutowanymi cyną.

Poniższy opis oparto na analizie konstrukcji i pomiarach dachów zachowanych krzyży oraz starych fotografii i poparto odpowiednimi rysunkami (załączniki 4 i 5).

Na pokrycie dachu i ozdobny ząbkowany pas ze zwornikiem na szczycie i z wolutami u dołu oraz niewidocznymi na rysunku rynnami poprzecznymi, używano blachy ocynkowanej o grubości od 1 do 1,5 mm. Aktualnie wskazane jest użyć trwalszej blachy tytanowo-cynkowej, w naturalnym, szaro-srebrnym kolorze. Szerokość dachu, po uformowaniu krawędzi zaznaczonych na rysunku podwójną linią, ma wynosić 30 cm. Szerokość pasa blachy na pokrycie dachu powinna uwzględniać konieczność uformowania krawędzi, mających kształt wywiniętych ku stronie wewnętrznej rurek. Formuje się je na pręcie o średnicy 9 + 10 mm. Stanowią one usztywnienie krawędzi oraz tworzą okapniki, zapobiegające pęczaniu wody w kierunku drewnianych łuków i belek.

Ząbkowaną krawędź wycinano w pasie blachy wygiętej w kształcie litery L, nitując poziomą częścią do blachy pokrycia dachu przy przedniej krawędzi. W części pionowej tego elementu wycinano ząbki. Liczba ząbków po obu stronach łuku dachu jest określona w projekcie i wynosi po ~25 z każdej strony. W części krzyży, przy podstawie zębów robiono 2 cm odstępy (załącznik 5).

Dolne części dachu, zwisające poniżej belki poziomej krzyża w postaci poprzecznych rynienek, lewej i prawej, wykonywano oddzielnie. Każda rynienka miała przednią i tylną krawędź usztywnioną stalowym prętem o średnicy 9+10 mm. Podobnie jak krawędzie boczne płata pokrycia dachu, płaty rynienek zaginano na prętach, wcześniej nadając prętom odpowiednie kształty, odpowiadające przedniemu i tylnemu profilowi rynienek. Długości pasów blachy na rynienki dobierano tak, by można je było podłożyć pod pasy blachy kryjącej dach krzyża i przynitować, a przedłużone końce prętów wsunąć w rurki okapników usztywniających krawędzie dachu. Na czołowe strony prawej i lewej rynienki nalutowywano widoczne na rysunku (załącznik 5) woluty w kształcie ślimaka. Woluty wycinano z blachy łącznie z jednym ząbkem i paskiem sięgającym połowy podstawy drugiego ząbka. Ząbek przy wolucie pokrywano z ostatnim ząbkem na dachu i nitowano. Woluty usztywniano nalutowując przy wewnętrznych krawędziach odpowiednio ukształtowane odcinki drutu o średnicy 5+6 mm (patrz: załącznik 5).

Ozdoby dachu (zwornik, ząbkowane łuki i woluty), należy montować przy przedniej krawędzi dachu.

Cyfry daty na zwornikach ramion, po wycięciu z blachy, przybija się gwoździkami również po stronie przedniej krzyża. Zaleca się zachować stylistykę kroju cyfr taką, jak na rysunku (załącznik 4).

Krzyż pomnikowy miał fundament drewniany o konstrukcji ukazanej po prawej stronie u dołu arkusza (załącznik 4). Belka główna była przedłużona ku dołowi i skręcona śrubą na wysokości ok. 0,5 m nad powierzchnią gruntu, między kłamrą dolną i środkową. Kłamry były wykonane z bednarki (*Bandeisen*) i służyły do połączenia belki głównej stanowiącej trzon krzyża z dwoma belkami wzmacniającymi ją w części dolnej. Pod powierzchnią ziemi, trzy belki były dodatkowo skręcone z dwoma belkami poprzecznymi. Fundamentową część krzyża ustawiano w wykopie o głębokości 1,20 m, na podwalinie kamiennej, i zasypywano gładzi oraz ziemią. Taki sposób osadzenia krzyża powodował ciągłą konieczność odbudowywania części fundamentowej z powodu gnicia i butwienia. Ciężki krzyż był narażony na upadki i zniszczenie części górnej w razie złamania belki na poziomie gruntu, do czego zresztą często dochodziło, gdyż niektóre krzyże nie miały łączonego trzonu.

Aby uniknąć napraw krzyża, wprowadzono zmodernizowany sposób jego osadzenia w gruncie, przedstawiony po lewej stronie u dołu rysunku (załącznik 4). Podobne, zmodernizowane rozwiązania osadzenia krzyży pomnikowych zastosowano z powodzeniem na wielu zrewitalizowanych cmentarzach wojennych. Poza znaczną oszczędnością drewna, zastosowana metoda zapobiega szybkiemu psuciu się dolnych partii trzonu krzyża, oraz ułatwia ew. demontaż i konserwację krzyża.

W celu zapewnienia trwałego osadzenia krzyża oraz zmniejszenia kosztów materiału i robocizny, proponuje się osadzić krzyż na specjalnej betonowej stopie fundamentowej. Przykładowe rozwiązanie wykonania stopy betonowej krzyża i powiązania jej z krzyżem za pośrednictwem stalowej belki ceowej, przedstawiono po lewej stronie u dołu rysunku projektowego, załącznik 4. Wymiary i ciężar stopy oraz jej wykonanie powinny zapewniać stabilność krzyża, a więc uwzględniać jego znaczny ciężar, w tym śniegu i zlodzień gromadzących się na dachu oraz napór wiatru, na jaki jest narażony.

W przypadku cmentarza Nr 72 Ropa, należy zauważyć, że odległość między pasami grobów wynosi ok. 1,0 m, a zatem tyle ile wynosiła krzyżakowa podstawa krzyża w klasycznym rozwiązaniu posadowienia, zagłębiona w ziemi na 1,30 m. Proponowana stopa betonowa z belką ceową ma podstawę o polu 1,0x1,0 m lecz jest nieco głębiej posadowiona w gruncie (ok. 1,5 m). Wprowadzie obie podstawy (historyczna i proponowana), nie kolidują z grobami (nr....), jednak należałoby wykonać odkrywkę archeologiczną celem zbadania czy proponowana stopa betonowa nie wchodzi w strefę pochówków. Jeśli okazałoby się, że dochodziło do kolizji, należałoby zmodernizować wymiary stopy betonowej.

Krzyż, przed ustawieniem, należy dodatkowo zaimpregnować dobrym preparatem do konserwacji drewna, zabezpieczającym przed działaniem czynników atmosferycznych i chroniącym drewno przed sinicą, grzybami i promieniami UV. Preparat nie powinien barwić drewna na ciemne kolory i kryć naturalnego rysunku drewna. Górne powierzchnie ramion krzyża należy obić pasami blachy tytanowo-cynkowej lub miedzianej, zachodzącymi ok. 1 cm na płaszczyzny pionowe.

Uwaga: Belka ceowa osadzona na stałe w cokole, stanowi przedłużenie drewnianej belki pionowej krzyża. Ceownik znajduje się po tylnej stronie belki drewnianej, wobec czego w otworze cokołu powinien być on tak posadowiony, by po ustawieniu krzyża na cokole, belka pionowa znajdowała się centralnie, w osiach cokołu (załącznik 4).

Wysokość belki ceowej = h , dobrana jest do przekroju belki głównej krzyża. Według projektu wynosi 20 lub 22 cm (na rysunku stopy – 22 cm). Zaleca się ceownik ocynkować ogniowo.

Stopa betonowa powinna mieć zbrojenia, przynajmniej w narożnikach, wykonane z prętów ze stali żebrowej 12 mm. Zbrojenia mogą mieć formę kilku strzemion odpowiednio powiązanych na obwodzie.

Elementy drewniane dolnej części krzyża i belki ceowej, mocowane są trzema żelaznymi klamrami. Projekty archiwalne przewidywały wykonanie klamer z bednarki, co ze względu na niewystarczającą sztywność produkowanych bednarek, wydaje się niewystarczające. Zaleca się zatem do wykonania klamer użyć pręta płaskiego 10x50 mm, co poprawi sztywność układu, szczególnie w miejscach skręcania śrubami.

Belkę trzonu krzyża należy dokładnie dopasować (ostrugać) na długości ok. 150 cm, który ma się znaleźć we wgłębieniu belki ceowej, tak by zewnętrzne płaszczyzny

ceownika pokrywały się z płaszczyznami zewnętrznymi belki drewnianej. Długość ceownika ponad stopą podano na rysunku. Sięga ona połowy szerokości najwyższej klamry ściągającej belki boczne przy trzonie krzyża. Długość jest tak dobrana, by koniec belki ceowej ukryty był pod klamrą.

Górna część stopy powinna wznosić się nad poziom gruntu ok. 10 cm. Między dolnymi płaszczyznami trzonu krzyża i belek wzmacniających, a górną płaszczyzną stopy krzyża, należy zachować podany na rysunku odstęp wynoszący 2 cm, by uniknąć podsiąkania wodą belek krzyża. Wskazane jest też w trakcie odlewania stopy ukształtować jej górną powierzchnię z niewielkimi spadkami na boki, w celu odprowadzania wody.

Nieco poniżej górnej i powyżej dolnej klamry można dodatkowo skrócić belkę główną z belką ceową śrubami dwustronnymi z nakrętkami *Erriksona*. Klamry należy zakonserwować.

Uwaga: Krzyż ma być ustawiony przednią stroną w kierunku furty, w jej historycznym położeniu

IV. Inne uwagi

Obramowania mogił powinny wystawać ok. 10 cm nad płytę cmentarza. Wewnątrz należy je wypełnić ziemią na wysokość ok. 15 cm ścinając od strony obramowań w typowe przyzmy. Ziemia powinna być przydatna i przygotowana do zasiania traw zgodnie z zaleceniami producenta, przy czym rekomenduje się wzorem zagospodarowania mogił w latach budowy cmentarza, zasadzenie na powierzchni mogił barwinka – rośliny wieloletniej, zimozielonej, która utrudnia rozrost chwastów pokrywając powierzchnie mogił jednolitym ukwieconym kobiercem. Wewnątrz cmentarza nie należy wytyczać i urządzać żadnych przejść, ani alejek. Pozostałe powierzchnie płyty cmentarza należy obsiać trawą z gatunku niskich traw, dobrze ukorzeniających się, nie wymagających pielęgnacji (tzw. boiskowych), odpornych na zmienne nasłonecznienie, przygotowując podkład według wskazówek producenta nasion.

Opracowanie:

Izabela CHLOST

V. Załączniki:

1. Archiwalny plan cmentarza, w skali 1: 100.
2. Plan odtworzeniowy cmentarza w skali 1:75.
3. Wzory tablic nagrobnych (arkusze 1/4-4/4).
4. Drewniany krzyż pomnikowy.
5. Detale ozdobne krzyża pomnikowego.

Uwaga: Prawa autorskie zastrzeżone. Dokumentacja została sporządzona wyłącznie w celu przeprowadzenia renowacji i rekonstrukcji cmentarza. Wykorzystanie w całości lub części do innych celów oraz kopiowanie i publikowanie zawartej w rozdziale I części historycznej bez zgody autora, stanowi naruszenie prawa.

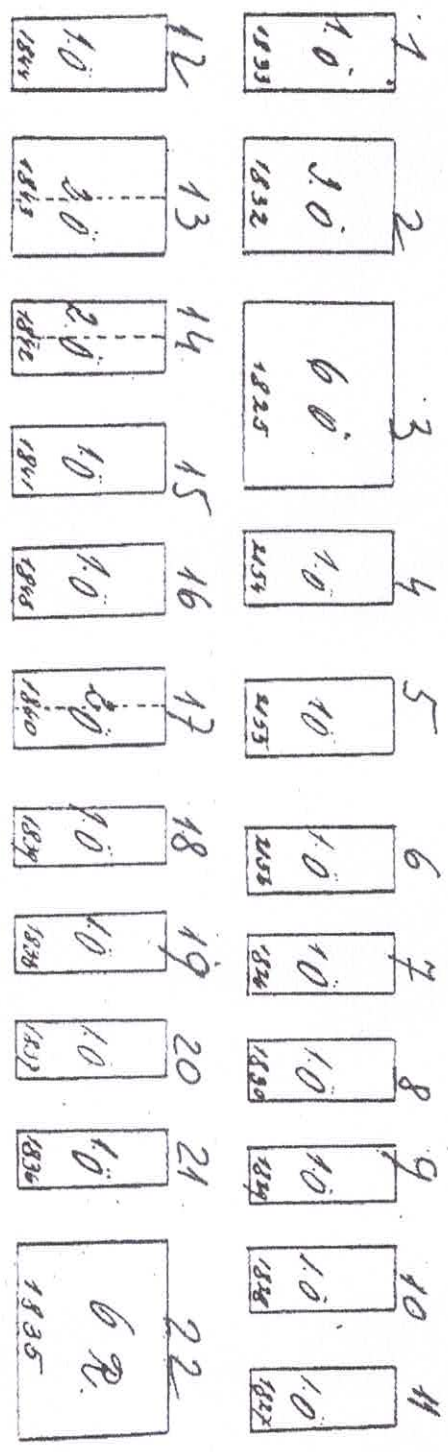
Słupsk, listopad 2023 roku.

449-9

Hriederfriedhof No 22 in P. O. P. A.

(angelegt am Gwiffriedh)

Załącznik 1

Maßstab 1:100

Źródło:
ZASOBY ARCHIWUM NARODOWEGO
W KRAKOWIE
sygnatura: GH 44
WSZELKIE PRAWA ZASTRZEZONE
© Opracowanie: Jerzy DROGOMIR

LEGENDE

Gr. N.	0	X
1	1	
2	3	
3	0	
4	1	
5	1	
6	1	
7	1	
8	1	
9	1	
10	1	
11	1	
12	1	
13	2	
14	2	
15	1	
16	2	
17	1	
18	1	
19	1	
20	1	
21	1	
22	1	
Summe	31	

072013 10270

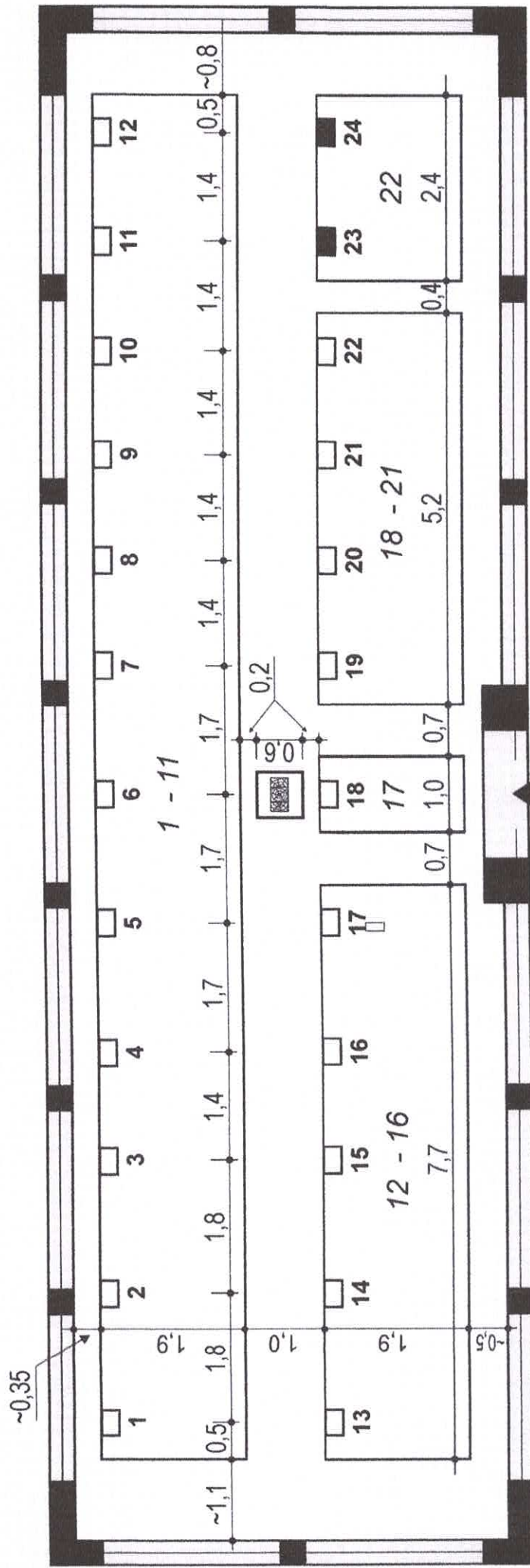
072014

Cmentarz wojenny Nr 72 ROPA

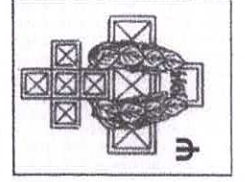
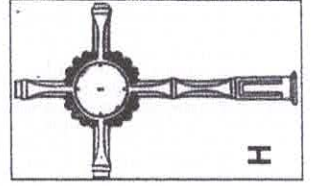
Załącznik 2

ZARYSY MOGIŁ I UKŁAD NAGROBKÓW

1 : 75

TYPY KRZYŻY

Legenda:

- - nagrobek z krzyżem H
- - nagrobek z krzyżem Ψ
- 1 - numer nagrobka
- / - numer grobu

Opracowanie:
Izabela CHLOST
2023

Cmentarz wojenny Nr 72 ROPA
Wzory emaliowanych tablic nagrobnych

Załącznik 3

Wzór 1, nagrobek nr 1.

Wzór 2, nagrobek nr 2.

Wzór 3, nagrobek nr 3.

Wzór 4, nagrobek nr 4.

Wzór 5, sztuk 4, nagrobki nr 5, 6, 12 i 13.

Wzór 6, nagrobek nr 7.

072015

Cmentarz wojenny Nr 72 ROPA
Wzory emaliowanych tablic nagrobnych

Wzór 7, nagrobek nr 8.

Wzór 8, nagrobek nr 9.

Wzór 9, nagrobek nr 10.

Wzór 10, nagrobek nr 11.

Wzór 11, nagrobek nr 14.

Wzór 12, nagrobek nr 15.

072016

Cmentarz wojenny Nr 72 ROPA
Wzory emaliowanych tablic nagrobnych

Wzór 13, nagrobek nr 16.

Wzór 14, nagrobek nr 17.

Wzór 15, nagrobek nr 18.

Wzór 16, nagrobek nr 19.

Wzór 17, nagrobek nr 20.

Wzór 18, nagrobek nr 21.

072017

Cmentarz wojenny Nr 72 ROPA
Wzory emaliowanych tablic nagrobnych

Wzór 19, nagrobek nr 22.

Wzór 20, nagrobek nr 23.

Wzór 21, nagrobek nr 24.

UWAGI:

1. Tablice blaszane, lekko wypukłe, obustronnie emaliowane. Tło zewnętrzne jasne, szaro-błękitne, napisy czarne. Układ tekstu, wielkość liter, interlinii oraz sposób zapisu (znaki diakrytyczne) - zgodnie z wzorami.
2. Kształt i wymiary tablic:
 - okrągłe, o średnicy 15 cm, mocowanie w osiach;
3. Otwory do mocowania tablic nie mogą zachodzić na tekst, ani znajdować się w polu tekstowym. Wielkość pola tekstowego należy tak dobrać, by łby śrub do mocowania wraz z podkładkami elastycznymi i nakładkami, nie przystaniały treści napisów.

Wzory tablic, w oparciu o publikację Jerzego J.P. Drogomira: *Polegli w Galicji Zachodniej 1914-15*, tom I, materiały źródłowe zachowane w Archiwum Narodowym w Krakowie, zespół akt WUOnGW: GW 41, GW 86 i in. oraz dane z badań terenowych z lat 1984-2023 i dalszych, sporządzili:

Izabela Chlost

Jerzy Drogomir

